

ZORUNLU PATENT LİSANSI

Araş. Gör. Evin Emine DEMİR

GİRİŞ

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 129 ila 137. maddeleri arasında düzenlenen zorunlu lisans, patentten doğan hakların sınırlarından biridir. Çok fazla uygulama alanı bulunmamasıyla birlikte, buluş üzerindeki hakkın kötüye kullanılmasını engelleme amacı taşıması zorunlu lisans önemli bir araç haline getirmiştir. Bu sistemle, patent sahibi veya yetkili kıldığı kişilerin teknik alanda yenilik getiren, kullanılmasında fayda olan patent verilmiş bir buluşu kullanmamaları halinde veya yasada öngörülen kamu yararı ya da bağımlı lisans gibi diğer hallerde, kullanmak isteyen kişilere zorunlu olarak kullanma imkânı tanımlarını öngörür.

Biz bu çalışmamızda, patente ilişkin olarak düzenlenmiş zorunlu lisans sistemini 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu bağlamında incelemeyi amaç edindik. Bu amaçla sınırlı olarak yaptığımız çalışmada öncelikle patent ve zorunlu lisans kavramlarını, ardından zorunlu lisansın özelliklerini ve hallerini, zorunlu lisansta bazı özel durumları, zorunlu lisansın verilme usulünü, patent sahibi ile lisans alanın hak ve yükümlülükleri ile zorunlu lisansın sona ermesini inceledik.

I. KAVRAMLAR

A. Patent Kavramı

Patent, buluş sahibinin yaratıcı düşüncesinin belirli bir zaman dilimi içinde yasal hükümler çerçevesinde koruma altına alındığını gösteren belge olarak tanımlanmaktadır¹. Patent, bir taraftan buluş üzerinde inhisari kullanma yetkisi sağlayan mutlak hakkı, diğer taraftan da bu hakkı kanıtlayan belgeyi ifade eder². Bu belge ile patent sahibi, patentten doğan hakkını ispatlama imkânına sahip olur³. Buluş sahibi, devlet tarafından kendisine verilen bu belge ile buluşu üzerinde inhisari bir hak elde ederken devlet o buluşu toplumun bilgisine (menfaatine) sunulmasını ve bilgi birikimini sağlar. Dolayısıyla, patent verilmesiyle buluş yapma faaliyeti özendirilir; teknik, ekonomik ve sosyal ilerleme amaçlanır⁴.

Türk hukukunda patent ve patentten doğan haklar, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu⁵'nin Dördüncü Kitabında düzenlenmiştir⁶. SMK m. 82 uyarınca, teknolojinin her alanındaki buluşlara yeni olması, buluş basamağı içermesi ve sanayiye uygulanabilir olması şartıyla patent verilir. Yenilikten kasıt, buluşun tekniğin bilinen durumuna dâhil olmamasıdır. Başvuru tarihinden önce dünyanın herhangi bir yerinde, yazılı veya sözlü tanıtım yoluyla ortaya konulmuş veya kullanım ya da başka herhangi bir biçimde açıklanmış olan toplumca erişilebilir her şey tekniğin bilinen durumu dâhilindedir. Buna karşılık, buluş tekniğin bilinen durumundan aşikâr bir biçimde çıkarılamayan bir faaliyet sonucu gerçekleşmişse o buluşun tekniğin bilinen durumunu aştığı kabul edilir ve bunun için patent verilebilir. Öte yandan bir buluşa patent

¹ Arslan Kaya, "Türk Hukukunda Patentten Doğan Haklar", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LV, S. 4, 1997, s. 173; Doktrinde Ayiter ise patenti, "*teknik bir ilerleme meydana getiren ve bir netice halinde somutlaşmış fikir*" olarak tanımlamıştır. Bkz. Nuşin Ayiter, **İhtira Hukuku**, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 31.

² Kaya, **Patentten Doğan Haklar**, s. 173.

³ Tahir Saraç, **Patentten Doğan Hakka Tecavüz ve Hakkın Korunması**, Ankara 2003, s. 29.

⁴ Saraç, **a.g.e.**, s. 29; Saibe Oktay Özdemir, **Sınai Haklara İlişkin Lisans Sözleşmeleri ve Rekabet Hukuku Düzenlemeleri**, İstanbul 2002, s. 34-36.

⁵ 10.01.2017 Tarih ve 29944 Sayılı RG. Bundan sonra 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu, SMK olarak anılacaktır.

⁶ SMK'nın 191. maddesiyle 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükümünde Kararname yürürlükten kaldırılmış; ancak bu Kanunun geçici maddeleri gereğince mülga KHK'nin bazı hükümlerin uygulanmasına devam edileceğinden uygulayıcıya kolaylık sağlamak amacıyla 551 sayılı KHK sistemde korunmuştur.

verilebilmesi için o buluşun tarım dâhil sanayinin herhangi bir alanında üretilebilir ve kullanılabilir olması da gerekmektedir (SMK m. 83).

B. Zorunlu Patent Lisansı Kavramı

Patent lisansı, patent hakkı sahibinin patentten doğan haklarının kullanımını, bir sözleşme ile lisans alan kişiye devretmesidir⁷. Patent lisansı sözleşmesi ise, sahibine buluş üzerinde inhisari yetkiler sağlayan mutlak bir hakkın, yani patente konu hakların üçüncü bir kişi tarafından kullanılmasına izin veren kendine özgü bir akit⁸. Bir bedel karşılığında yapıldığında ise, tam iki tarafa borç yükleyen bir borçlar hukuku sözleşmesidir⁹.

Lisans verilmesi kural olarak bir sözleşme ile olur ve sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini serbestçe açıklamış olmaları gerekir¹⁰. Zorunlu lisans sisteminde ise belirli şartlara bağlı olarak patent sahibinin üçüncü kişiler ile akit yapma mecburiyeti doğar¹¹. İşte lisans alanın Kanundan kaynaklanan yetki ile karşı tarafı lisans sözleşmesi yapmaya zorlama imkânına sahip olduğu bu sisteme zorunlu lisans denir¹². Tarihi gelişimi itibarıyla zorunlu lisans, ilk defa patent hukuku kapsamında düzenlenmiştir¹³.

Patentten doğan hakkın kapsamını sınırlayan zorunlu lisans sisteminde¹⁴ patent sahibi veya yetkili kıldığı kişi ile lisans alan arasında muayyen şartlarla zorunlu olarak bir ilişki kurulmaktadır¹⁵. Zorunlu lisans sistemi, patent tekellerinin endüstriyi

⁷ Başak Bak, "İlaçta Zorunlu Patent Lisansı", **Ankara Barosu Dergisi**, 2011/3, s. 112.

⁸ Ayiter, **a.g.e.**, s. 107-108; Ali Sait Yüksel, **Patent ve Lisans Sözleşmesi Anlaşması**, İstanbul 1989, s. 82.

⁹ Ahmet Kılıçoğlu, **Sınai Haklarla Karşılaştırmalı Fikri Haklar**, Ankara 2006, s. 271.

¹⁰ Ali Necip Ortan, **Patent Lisansı Sözleşmesi**, Ankara 1979, s. 155; Savaş Bozbel, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, On İki Levha, İstanbul 2015, s. 726.

¹¹ Ayiter, **a.g.e.**, s. 131; Arslan Kaya, "551 sayılı "Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Getirilen Zorunlu Lisans Sistemi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LV, 1996, s. 337.

¹² Oktay Özdemir, **a.g.e.**, s. 16; Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, **Patent Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları**, Yetkin Basım, Ankara 2009, s. 60.

¹³ Ayşe Odman, **Fikri Mülkiyet Hukuku ile Rekabet Hukukunun Teknolojik Yeniliklerin Teşvikindeki Rolü**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s. 52.

¹⁴ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 335; Bozkurt Yüksel, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁵ Bozbel, **a.g.e.**, s. 727.

engellemesine ve rekabetin işlemlerine engel olması halinde başvurulabilecek sağlıklı bir yol olarak görülmektedir¹⁶.

Zorunlu patent lisansı, SMK m.129 ila 137 arasında düzenlenmiştir. Zorunlu lisansa da, 129 ila 136 ncı maddelerdeki hükümlere aykırı olmamak üzere, 125 inci ve 126 ncı maddelerde belirtilen sözleşmeye dayalı lisans ile ilgili hükümler uygulanır (SMK m.137). Zorunlu lisans, patent sahibinin, patent kullanırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halinde Rekabet Kurumundan; patent konusu buluşu kullanmama, patentler arasında bağlılık hallerinde ise mahkemeden talep edilir (SMK m. 129). Burada mahkemenin verdiği karar, patent sahibinin iradesi yerine geçmektedir¹⁷.

Zorunlu lisans sistemi, patent sahibi veya yetkili kıldığı kimselerin, patentin alınması ile elde ettikleri inhisari nitelikte yetkiler sağlayan mutlak bir hakkı, toplum için üretime imkân vermeyecek ölçüde kötüye kullanmalarına engel olmaya yöneliktir¹⁸. Şöyle ki bu sistem, patent sahibi veya yetkili kıldığı kişilerin teknik alanda yenilik getiren, kullanılmasında fayda olan patent verilmiş bir buluşu kullanmamaları halinde veya yasada öngörülen kamu yararı ya da bağımlı lisans gibi diğer hallerde, bu patenti kullanmak isteyen kişilere zorunlu olarak kullanma imkânı tanımalarını öngörür¹⁹.

II. ZORUNLU PATENT LİSANSININ ÖZELLİKLERİ

Zorunlu lisans, inhisari olmayan basit lisanstır²⁰. Basit lisansta lisans veren kişi, bu lisansı gerek zaman gerek yer bakımından eşit koşulda başkasına tanıyabilir; sözleşmede hüküm bulunmasına ihtiyaç bulunmaksızın kendi kullanabilir²¹. Dolayısıyla lisans alana sadece nisbi ve sözleşmesel bir kullanma izni verilir²². Basit lisansın nisbi etkisi, işlemin sonuçlarını sadece ilgililer arasında doğurmasına yol açar.

¹⁶ Ortan, **a.g.e.**, s. 162.

¹⁷ Bozbel, **a.g.e.**, s. 726.

¹⁸ Ortan, **a.g.e.**, s. 156; Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 338.

¹⁹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 338.

²⁰ Ortan, **a.g.e.**, s. 158; Yüksel, **a.g.e.**, s. 112; Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 338; Saraç, **a.g.e.**, s. 120.

²¹ Oktay Özdemir, **a.g.e.**, s. 13.

²² Ayiter, **a.g.e.**, s. 115-116; Ortan, **a.g.e.**, s. 151.

Bu sayede zorunlu patentin varlığına rağmen patent sahibi başkaca lisanslar verebilir. Buna karşılık lisans işletmeye bağlı olarak verilmemişse lisans alan bunu satım konusu yapamaz ya da sınırlandıramaz²³. Hâlbuki inhisari lisansta lisans alana, aynı etkisi de olan bir kullanma hakkı verilir²⁴.

SMK m. 133'te zorunlu lisansın hukuki niteliğinin basit lisans olduğu, “zorunlu lisans, inhisari değildir” denilmek suretiyle ifade edilmektedir. Bununla birlikte aynı maddede kamu yararı gerekçesiyle verilen zorunlu lisansların inhisari olabileceği ifade olunmuştur. Ancak inhisariliğin zorunlu lisansın verilme amacına aykırı olmaması gerekir. Bunun yanında inhisari yetkinin buluşun ekonomik bakımdan değerlendirilmesi açısından gerekli bulunması da aranır²⁵.

Lisans alan, bu lisansla birlikte patente bağlı ürünü imal, patenti kullanma, işletme veya patent verilen usulü kullanma hakkını kazanır. Zorunlu lisans sahibi bu hakkını patent sahibine karşı olduğu kadar patent sahibinin hukuki haleflerine karşı da kullanabilir²⁶.

SMK m. 133 uyarınca lisans alan ile patent sahibi arasında zorunlu lisans sebebiyle bir güven ilişkisi doğmaktadır. Bu ilişkinin patent sahibi tarafından ihlali durumunda lisans alan, ihlalin buluşun değerlendirilmesindeki etkisine göre, patent sahibinin isteyebileceği lisans bedelinden indirim yapılmasını talep edebilir. Örneğin patent sahibi tarafından sonradan, inhisari nitelikte lisans sözleşmesi yapılarak zorunlu lisans alanın haklarının kısıtlanması, güven ilişkisinin ihlali olarak değerlendirilebilir. Bu halde, lisans alan mahkemeden bedelin tenkisini isteyebilir²⁷.

Zorunlu lisans verilmesi hâlinde, lisans alanın patent konusunu ithal etme hakkı yoktur. Bununla birlikte kamu yararı gerekçesiyle verilen zorunlu lisansta lisans alan, kamu yararı gereği açıkça ithale yetkili kılınmışsa patent konusu ithal edilebilir. Ancak bu ithal izni genel ve süresiz olmayıp ihtiyaçla sınırlı olarak ve geçici bir süre için verilir (SMK m. 133/II).

²³ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 338-339.

²⁴ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 339.

²⁵ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 340; Odman, **a.g.e.**, s. 267; Bozbel, **a.g.e.**, s. 727.

²⁶ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 340.

²⁷ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 340-341; Odman, **a.g.e.**, s. 268.

Zorunlu lisansla mahkeme kararı kurucu bir işlem olup²⁸ taraflar ayrıca bir sözleşme yapmamaktadır²⁹. Lisans alan patente bağlı kullanma hakkını kanun gereği, belirli bir prosedür neticesinde mahkeme kararı ile kazanır³⁰.

Aynı zamanda bir işletme lisansı olması dolayısıyla zorunlu lisansın devri mümkündür. Nitekim zorunlu lisans kural olarak bir işletmeye bağlı olarak verilir³¹. Buna göre lisans alan, zorunlu lisansa bağlı buluşu kullandığı işletmeyi herhangi bir şekilde devrederse zorunlu lisansı elinde tutamaz (SMK m. 135). Ancak zorunlu lisans açıkça şahsa bağlı olarak verilmişse, lisans alan bu lisansı devredemez veya rehnedemez³². Zorunlu lisans tek başına veya parçalara ayrılarak devredilemez. Örneğin, bağlı patent veya ek patent söz konusuysa lisans, bağlı patent veya ek patentle birlikte devredilecektir³³.

SMK m. 133/II uyarınca zorunlu lisans alan üçüncü bir kişiye alt lisans veremez. Böyle bir işlem yapılsa dahi geçersiz sayılır. Zorunlu lisans sahibinin ise bu lisansı bizzat kullanma mecburiyeti yoktur. Alt lisans oluşturmamak kaydıyla zorunlu lisans alan bunu çalışanlar veya yardımcı şahıslar eliyle kullanması önünde bir engel yoktur³⁴.

III. ZORUNLU PATENT LİSANSI HALLERİ

Bir patentin zorunlu lisansa konu olabilmesi belli hallerde mümkündür. Bunlar, SMK m. 129’da sayılan patent konusu buluşun kullanılmaması, patent konularının bağımlılığının söz konusu olması, kamu yararının söz konusu olması, başka ülkelerdeki kamu sağlığı sorunları sebebiyle eczacılık ürünlerinin ihracatının söz konusu olması, ıslahçının, önceki bir patente tecavüz etmeden yeni bir bitki çeşidi geliştirememesi ve patent sahibinin, patent kullanılırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halleridir. Zorunlu lisans kurumunun gerek

²⁸ Oktay Özdemir, **a.g.e.**, s. 16.

²⁹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 341.

³⁰ Lisans alanın patente bağlı kullanma hakkını mahkeme kararı ile kazanması sebebiyle, kullanım hakkının ne zaman doğduğu sorunu ortaya çıkmıştır. Bu tartışma için bkz. Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 341-342.

³¹ Ortan, **a.g.e.**, s. 144.

³² Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 342.

³³ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 342.

³⁴ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 342-343.

ihdasındaki amaçtan gerekse de kanunun örneğin 111. maddesinde (551 sayılı mülga KHK m. 14) bir çeşit zorunlu lisansa imkân tanınmasından burada sayılan hallerin sınırlı sayıda olmadığı belirtilmektedir³⁵.

A. Patent Konusu Buluşun Kullanılmaması Hali

SMK m. 130 uyarınca, patent konusu buluşun kullanılmaması sebebiyle bir zorunlu lisans talep edebilmenin üç şartı vardır. Birinci şart, patent sahibi veya yetkili kıldığı kişinin, patentle korunan buluşu henüz kullanmamaya başlamamasıdır³⁶. Nitekim patent sahibi veya yetkili kıldığı kişi, patentle korunan buluşu kullanmak zorundadır. Bu zorunluluk, teknik bir ilerlemeyi ifade eden buluş konusunun toplumun istifadesine sunulması amacına dayanır³⁷. Patent kullanılmamasından kasıt, patent konusu buluşa bağlı ürünün üretilmesi veya söz konusu olan bir usul patenti ise bu patent uygulamasıdır³⁸. Ancak patent konusu buluşun üretimde devamlılık niyetiyle kullanılması gerekir. Bu bağlamda, deneysel amaçlarla kullanım geçici nitelik taşıdığından patent kullanılması olarak değerlendirilemez³⁹. Aynı şekilde patentin ülkesellik ilkesi gereği Türkiye dışında bir başka ülkede kullanılması “buluşun kullanılması” kavramına dâhil değildir⁴⁰.

Patentin verilmesi kararının Bülte de yayımlanmasından itibaren üç yıllık veya patent başvurusu tarihinden itibaren dört yıllık sürelerden hangisi daha geç sona eriyorsa, o sürenin bitiminden itibaren ilgili herkes zorunlu lisans verilmesini talep edebilir. İlgili kişiler, talebin yapıldığı tarihte, patent konusu buluşun kullanılmaya başlanmadığı, kullanım için ciddi ve gerçek girişimlerde bulunmadığı ya da kullanımın ulusal pazar ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığı⁴¹ gerekçelerinden birine dayanabilirler (SMK m. 130). Doktrinde bir görüş, yetersiz kullanmanın haklı

³⁵ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 343.

³⁶ Saraç, **a.g.e.**, s. 120-121.

³⁷ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 345.

³⁸ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 345; Bozbel, **a.g.e.**, s. 728; Bak, **a.g.m.**, s. 113.

³⁹ Saraç, **a.g.e.**, s. 123.

⁴⁰ Bozbel, **a.g.e.**, s. 728; Saraç, **a.g.e.**, s. 121-123.

⁴¹ 551 sayılı Mülga KHK’da sadece patent kullanılmamasından bahsedilmekte, ancak doktrinde patent yetersiz kullanılmasının da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Bkz. Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 346. SMK m. 130’da açıkça patent kullanımının ulusal pazar ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığı takdirde zorunlu lisans talep edilebileceği düzenlenmiştir.

bir sebebi varsa, örneğin gerek piyasa koşulları gerekse de patent konusu buluşun özelliği gereği, en az masrafla üretim yapılabilmesi için patentin belirli adet üretimle sınırlı olarak kullanılması gerekiyorsa patentin yetersiz kullanımı haklı bir sebebe dayandığından, zorunlu lisansa konu edilemeyeceği yönündedir⁴².

551 sayılı mülga KHK 97. maddesinde, patentin kullanıldığını ispat yükünün patent sahibinin üzerinde olduğu ve patent sahibinin bu ispatı resmi bir kullanım belgesi ile yapabileceği düzenlenmekteydi. SMK m. 129 ise, patent konusu buluşun kullanılmaması hali dâhil zorunlu lisans verilmesini gerektiren şartların ispatını lisans talep edene yüklemiştir.

Patentin kullanılmaması nedeniyle zorunlu lisans talebinde bulunabilmenin şartlarından ikincisi, patentin kullanılmamasının haklı bir sebebe dayanmamasıdır⁴³. Ancak, kullanımın değerlendirilmesinde pazar şartları ve patent sahibinin kontrolü ve iradesi dışındaki şartlar göz önünde tutulur (SMK m. 130/I). Eğer patent sahibinin kontrolü ve iradesi dışında, objektif nitelik taşıyan teknik, ekonomik veya hukuki sebepler mevcutsa bunlar haklı sebep sayılır. Söz gelimi, patent konusu buluşun işletilmesine resmi makamlar tarafından izin verilmemesi, buluşun kullanılabilmesi için gerekli hammaddenin yurda girişinin çeşitli sebeplerle geçici olarak yasaklanmış olması, ülke içinde patentin kullanılmasını sağlayacak teknik personelin bulunmaması haklı sebep olarak değerlendirilir⁴⁴.

Patent konusu buluşun kullanılmaması sebebiyle zorunlu lisansın talep edilebilmesi için gereken üçüncü şart, patentin verildiğine ilişkin ilanın ilgili bültende yayımlanmasından itibaren üç yıllık veya patent başvurusu tarihinden itibaren dört yıllık sürelerden hangisi daha geç sona eriyorsa⁴⁵, o sürenin geçmiş olmasıdır (SMK m. 130/II). Patent, ilanın yayınlanmasından sonra kullanılmaya başlanmış, ancak haklı

⁴² Saraç, **a.g.e.**, s. 122.

⁴³ Bozbel, **a.g.e.**, s. 728; Saraç, **a.g.e.**, s. 122.

⁴⁴ Saraç, **a.g.e.**, s. 122.

⁴⁵ 551 sayılı Mülga KHK'nın 100. maddesinde, doğrudan haklı bir sebebe dayanmaksızın kullanılmaya aralıksız olarak üç yıldan fazla ara verildiği gerekçesiyle zorunlu lisans talebinde bulunabilme düzenlenmiş; patent başvurusu tarihinden itibaren geçen dört yıllık süreden bahsedilmemişti.

bir sebep olmaksızın, buluşun kullanımına aralıksız olarak üç yıldan fazla ara verilmişse, yine zorunlu lisans talebinde bulunmak mümkündür.

Zorunlu lisans talebinde bulunan kişinin, bu talepte bulunmadan önce, patent sahibine sözleşmeye dayalı lisans için başvuruda bulunmasının gerekli olup olmadığı 551 sayılı mülga KHK'da olduğu gibi SMK'da da düzenlenmemiştir. Doktrindeki hâkim görüş uyarınca, zorunlu lisans talep edenin öncelikle patent sahibine bir lisans sözleşmesi yapma talebini yöneltmesi gerekir⁴⁶. Bu görüşü savunanlar, 551 sayılı mülga KHK'nın 99. ve 104. maddesinden yola çıkıyordu. Gerçekten Kararname'nin 99. maddesinde, ancak lisans verme teklifinde bulunulmamış bir patent için zorunlu lisans talep edilebileceği ifade edildiğinden hükmün mefhumu muhalifinden lisans verme teklifi yapılan, patent sahibinin lisans vermeye gönüllü olduğu durumlarda zorunlu lisans talebinin yapılamayacağı sonucu çıkmaktaydı. Ayrıca Kararname'nin 104. maddesinde zorunlu lisans verilmesi için talepte bulunmak isteyen kişinin, önce, aynı patent için sözleşmeye dayalı lisans verilmesi amacıyla Türk Patent Enstitüsü'nden arabuluculuk yapmasını isteyebileceği düzenlenmişti.

551 sayılı mülga KHK döneminde zorunlu lisans talebinde bulunan kişi, sözleşmeyle lisans almak girişiminde bizzat ve doğrudan doğruya bulunabileceği gibi bu konuda TPE'nin arabuluculuğunu talep edebiliyordu⁴⁷. SMK'da ise Türk Patent ve Marka Kurumu'nun zorunlu lisans verilmesine ilişkin arabuluculuk faaliyeti düzenlenmemiştir. Buna karşılık, SMK m. 129/II'de zorunlu lisans talep edenin acil durumlar ve patent sahibinin, patent kullanılırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması hali dışında yapılan zorunlu lisans taleplerinde, patent sahibinden makul ticari şartlar altında sözleşmeye dayalı lisans istemesine rağmen makul bir süre içinde alamadığına dair kanıtın talebe ekleneceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla zorunlu lisans talebinde bulunan kişinin, kural olarak bu talepte bulunmadan önce, patent sahibine sözleşmeye dayalı lisans için başvuruda bulunması gerekmektedir. Mahkemeden ancak makul ticari şartlar altında sözleşmeye dayalı lisans istenmesine rağmen makul bir süre içinde alınamamışsa zorunlu lisans

⁴⁶ Ünal Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, 3. bs., Beta Basım, 2004 İstanbul, s. 554; Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 347; Saraç, **a.g.e.**, s. 123.

⁴⁷ Tekinalp, **a.g.e.**, s. 554.

talep edilebilecektir. Nitekim aslolan serbest irade ile kurulan lisans ilişkisidir, zorunlu lisans istisnai bir sistemdir. Bu anlamda zorunlu lisans talep edilebilmesi için, önce sözleşmeye, yani tarafların serbest iradelerine dayalı lisans alma teşebbüsünde bulunulması ve patent sahibi tarafından bu talebin reddedilmiş olması gerekir. Patent sahibinin makul olmayan şartlar ve özellikle ücret talepleri ileri sürmesi halinde de ilgili kişiler zorunlu lisans isteminde bulunabilir⁴⁸.

B. Patentler Arasında Bağımlılık Hali

SMK m. 131 uyarınca, patent konusu buluşun, önceki patentin sağladığı haklara tecavüz edilmeksizin kullanılmasının mümkün olmaması hâlinde, patent konuları arasında bağımlılık söz konusu olmaktadır. Bu durumda sonraki tarihli patentin sahibi önceki tarihli patent konusu buluşu, sahibinin izni olmaksızın kullanamayacağından zorunlu lisans verilmesini mahkemen isteyebilir. Patent konularının bağımlılığı nedeniyle zorunlu lisans talebinde üç durumun ortaya çıkabileceği ifade olunmaktadır⁴⁹.

Bunlardan ilkinde, zorunlu lisansı talep eden sonraki tarihli patentin sahibi olup, bu talebin kabul edilebilmesi için önceki patentin sağladığı haklara tecavüz edilmeksizin kullanılmasının mümkün olmaması, sonraki patentin öncekinden daha değişik bir amaca hizmet etmesi veya önemli bir teknik ilerleme niteliği haiz olması gerekir⁵⁰.

İkinci durumda, bağımlılığı olan patent konusu buluşlar aynı sınai amaca hizmet etmektedir. Sonraki tarihli patentin sahibine zorunlu lisans verilmişse buna karşılık olarak önceki tarihli patentin sahibi de sonraki tarihli patent konusu buluşu kullanmak için kendisine zorunlu lisans verilmesini mahkemen isteyebilir⁵¹. Sözleşmenin iki tarafı da hem lisans alan hem de lisans veren konumunda olacağından karşılıklı lisans söz konusu olacaktır⁵².

⁴⁸ Tekinalp, **a.g.e.**, s. 554.

⁴⁹ Tekinalp, **a.g.e.**, s. 551; Saraç, **a.g.e.**, s. 124.

⁵⁰ Tekinalp, **a.g.e.**, s. 551-552; Bozbel, **a.g.e.**, s. 729.

⁵¹ Tekinalp, **a.g.e.**, s. 552; Bozbel, **a.g.e.**, s. 729.

⁵² Oktay Özdemir, **a.g.e.**, s. 17.

Üçüncü durumda ise, kimyasal veya eczacılıkla ilgili bir ürünün elde edilmesine ilişkin bir usul patenti söz konusu olup, yeni usulün uygulanması sonucunda elde edilen ürün patentlidir. Burada zorunlu lisans hem usul hem de ürün patenti sahibine tanınmış olup⁵³ aranan şart sonraki usul patentinin öncekine nazaran “önemli bir teknik ilerlemeyi gerçekleştirmesidir”⁵⁴.

C. Kamu Yararının Gerektirmesi Hali

Kamu yararının gerektirdiği durumlarda patent, zorunlu lisansın konusu olabilir. Kamu yararı tanımlanmamakla birlikte, SMK m. 132/I’de nelerin kamu yararı sayılacağı belirtilmiştir. Hüküm uyarınca, kamu sağlığı veya millî güvenlik nedenleriyle patent konusu buluşun kullanılmaya başlanması, kullanımın artırılması, genel olarak yaygınlaştırılması, yararlı bir kullanım için ıslah edilmesinin büyük önem taşıması veya patent konusu buluşun kullanılmamasının ya da nitelik veya nicelik bakımından yetersiz kullanılmasının ülkenin ekonomik veya teknolojik gelişimi bakımından ciddi zararlara sebep olacağı hâllerde, kamu yararının bulunduğu kabul edilir. Genel bir kavram olan kamu yararının saptanması güçlük arz etse de⁵⁵ belirleyici alanların, SMK m. 132 (551 sayılı mülga KHK m. 103) bağlamında öncelikle milli savunma, kamu sağlığı ve ekonomi olduğu belirtilmektedir⁵⁶.

Kamu yararı gerekçesiyle verilen zorunlu lisanslar inhisari olabilir. Ancak inhisariliğin zorunlu lisansın verilme amacına aykırı olmaması ve inhisari yetkinin buluşun ekonomik bakımdan değerlendirilmesi açısından gerekli olması şarttır. Ayrıca millî güvenlik bakımından önemli olduğu gerekçesi ile verilen zorunlu lisans kararı, buluşun bir veya birkaç işletme tarafından kullanılması ile sınırlandırılabilmesi de mümkündür (SMK m. 132/III).

⁵³ *Tekinalp*’in tansiyon ilacı örneğinde; A, (X) tansiyon ilacını Y1 usulünü uygulayarak ve dört aşamadan geçirek, yani uzun zamanda elde etmektedir. Hem X, yani ürün hem de Y1 usulü patentlidir. B’nin patent aldığı Y2 yöntemi ise (X)’i bir aşamada, diğerine nazaran daha az sürede ve daha az giderle elde etmektedir. Zaman ve maliyet tasarrufu ile karlılık ve verimlilik artmaktadır. Ancak (X) ürünü patentli olduğu için Y2’nin usulünü uygulaması olanağı bulunmamaktadır. A’nın da (X) ürünü verimliliği ve karlılığı artırıcı bir usulle elde etmesinde dengelenmesi gereken bir menfaat vardır. Onun için açıklanan varsayımda hem A hem de B zorunlu lisans talebinde bulunabilir. Bkz. *Tekinalp*, **a.g.e.**, s. 552.

⁵⁴ *Tekinalp*, **a.g.e.**, s. 552.

⁵⁵ *Ortan*, **a.g.e.**, s. 158

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 351 vd.; Saraç, **a.g.e.**, s. 126.

Kamu yararının söz konusu olduğu durumlarda zorunlu lisansa karar verecek olan makam, diğer zorunlu lisans durumlarından farklı olarak mahkemeler değil, Bakanlar Kurulu'dur. İlgili bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu zorunlu lisans tesisine karar verecektir.

D. Kamu Sağlığı Sorunları Nedeniyle Eczacılık Ürünlerinin Uygun Ülkelere İhracatı Hali

Zorunlu lisans müessesine ilişkin hükümler içeren son uluslararası düzenleme Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (*TRIPS*) , Dünya Ticaret Örgütü'ne üye ülkeler arasında, teknolojik yeniliklerin teşvikini sağlamak üzere kabul edilmiş, fikri ve sınai mülkiyet haklarının rolünü, bu hakların kullanılmasına ilişkin yöntem ve önlemleri belirleyen ilk uluslararası anlaşmadır⁵⁷. Bu anlaşmaya ilişkin önemli bir gelişme, 14 Kasım 2001 tarihinde kabul edilen TRIPS Anlaşması ve Kamu Sağlığına İlişkin Doha Deklerasyonu'dur. Bu deklarasyon üye ülkelerin TRIPS ile kabul ettiği istisnaları ve bu arada zorunlu lisans uygulamalarını teyit eden bir deklarasyon olup TRIPS'ten önemli ölçüde ayrılan hükümler içermemektedir. Buna karşılık Doha Deklarasyonu ile çok önemli bir yenilik de getirilmiş ve zorunlu lisansın esasen iç pazarın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması gerektiğine ilişkin TRIPS md. 31/f hükmünün farmasötik ürünler yönünden değişmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu gelişme, 30 Ağustos 2003 kararı (Karar) ile yürürlüğe girmiş ve böylece ihtiyaç duydukları ilaçları üretemeyen ülkelerin bu ilaçları zorunlu lisans yoluyla ithal etmeleri imkânı yaratılmıştır⁵⁸. Buradaki amaç, ilaç ihtiyacı olan insanların bu ürünleri üretebilen ülkenin insanlarına kıyasla daha az korunmasının veya daha çok bürokrasiyle uğraşmak zorunda kalmasının önüne geçmektir⁵⁹.

SMK m. 129 ç bendinde, 30.4.2013 tarihli ve 6471 sayılı Kanunla katılmamız uygun bulunan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasını Değiştiren Protokolde belirtilen şartların sağlanması hâlinde başka ülkelerdeki kamu sağlığı sorunları sebebiyle eczacılık ürünlerinin ihracatı için zorunlu lisans verilebileceği

⁵⁷ Odman, **a.g.e.**, s. 48.

⁵⁸ Bak, **a.g.e.**, s. 118.

⁵⁹ Ece Sarıca, **Patent Hukukunda Farmasötik Buluşların Korunması**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015, s. 37.

düzenlenmiştir. Böylelikle mevzuatımızda Doha Deklarasyonu prosedürünün aktarıldığı yeni bir zorunlu lisans hali ihdas edilmiştir⁶⁰.

E. Rekabet Hukuku Uygulamaları Sebebiyle

Teknolojik ürün sahiplerinin teknolojik ürünlerle ilgili rekabete aykırı uygulamalara başvurması durumunda, ilgili rekabet otoriteleri yetkilendirilmiş olmak kaydıyla zorunlu lisans verilmesine karar verebilmektedir⁶¹. Zira rekabete aykırı uygulamalar, kamu menfaatini zedeler. Zorunlu lisans, teknolojik ürün sahipliğinin kamu yararına aykırı sonuçlar doğmasını önleyici bir mekanizmadır. Bu sebeple rekabete aykırı uygulamalarının giderilmesinde kullanılabileceği gibi yeniden rekabet ortamının oluşturulmasında da başvurulabilir⁶².

SMK m. 129/I/e bendinde de patent sahibinin, patent kullanılırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halinde, zorunlu lisansa karar verilebileceği düzenlenmiştir. Bu zorunlu lisans hali de 551 sayılı mülga KHK'da yer almayan yeni bir haldir. Söz konusu zorunlu patent lisansı Rekabet Kurumundan talep edilecek olup talepte, patent sahibinden makul ticari şartlar altında sözleşmeye dayalı lisans istemesine rağmen makul bir süre içinde alamadığına dair bir kanıt sunulmasına gerek yoktur (SMK m. 129/II) .

F. İslahçının, Önceki Bir Patente Tecavüz Etmeden Yeni Bir Bitki Çeşidi Geliştirememesi Hali

Türkiye, Avrupa Birliği'nin ilgili mevzuatlarına uyum sağlamak üzere 15.01.2004 tarihli ve 5042 sayılı "Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanunu" kabul etmiştir. Söz konusu Kanun'un 18-30. maddeleri arasında düzenlenen zorunlu lisansın sadece kamu yararı sebebi ile zorunlu lisansa hükmedebileceği belirtilmiştir. SMK m. 129/I/d bendinde ise, patentler arasında bağımlılık varsa, ıslahçının, önceki bir patente tecavüz etmeden yeni bir bitki çeşidi geliştirememesi halinde zorunlu lisansa karar verilebileceğini düzenlemektedir.

⁶⁰ Bak, **a.g.e.**, s. 123-124; Sarıca, **a.g.e.**, s. 41.

⁶¹ Odman, **a.g.e.**, s. 51.

⁶² Odman, **a.g.e.**, s. 51.

IV. ZORUNLU LİSANSTA ÖZEL DURUMLAR

A. Ek Patentte Zorunlu Lisans

SMK m. 123/I'de ek patent, patent konusu buluşu mükemmelleştiren veya geliştiren ve asıl patentin konusu ile bütünlük içinde olan buluşlar olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bütünlüğün korunması için işlemleri devam eden asıl patent başvurusuna ek patent başvurusunda bulunabilmek mümkün olup bunlar için ayrıca yıllık ücret ödenmeyecektir. Böyle bir imkân getirilmesinin temel sebebi, birçok patentin esasen uzun zaman geçtikten sonra tamamlanabilmesidir⁶³.

Ek patent başvurusu, asıl patentle bütünlük arz ettiğinden bağımsız bir patent başvurusuna konu olamaz⁶⁴. Ancak başvuru işlemleri sırasında başvuru sahibinin talebi üzerine Kurum tarafından ek patent başvurusunun asıl patent başvurusuyla gerekli bağının olmadığı tespit edilmesi halinde bildirim tarihinden itibaren üç ay içinde ek patent başvurusu bağımsız patent başvurusuna dönüştürülebilir (SMK m. 123/VII).

Zorunlu lisans, lisansın kabul tarihinde mevcut bulunan patentin eklerini de kapsar. Ancak asıl patente bağlı olarak daha sonra verilen ek patentlerin aynı zamanda bağımsız patentler olması sebebiyle, doğrudan zorunlu lisans kapsamına girmez⁶⁵. Bu durumda zorunlu lisansın verilmesinden sonra yeni ek patentler verilmişse ve bunlar lisans konusu patentle aynı kullanım amacına hizmet ediyorsa lisans alan, mahkemeden eklerin de zorunlu lisans kapsamına dâhil edilmesini isteyebilir. Söz konusu mahkeme, asıl patent için zorunlu lisans talep edilen mahkemedir. Eğer taraflar ek patentler nedeniyle genişletilen lisansın bedeli ve diğer şartları konusunda anlaşmazlığa düşmüşse bunlar da mahkemece belirlenir (SMK m. 134).

B. Patent Hakkının Gasbı

SMK m. 111 uyarınca, patentin gerçek hak sahibinden başkasına verilmesi halinde gerçek hak sahibine, patentin gasbı davası açma hakkı tanınmıştır. Davanın sonucunda patente ilişkin hak sahipliğinin değişmesi hâlinde, bu değişikliğin sicile

⁶³ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 355.

⁶⁴ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 356.

⁶⁵ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 355.

kaydedilmesiyle, üçüncü kişilerin o patentle ilgili lisans ve tanınan diğer hakları sona erer.

Bu durumda gerçek patent sahibi olmadığı anlaşılan kişi veya onunla davadan önce dava konusu patentle ilgili lisans anlaşması yapan, eğer buluşu kullanmaya başlamışsa veya kullanım için ciddi hazırlıklara başlamış bulunuyorsa, gerçek patent sahibi veya sahiplerinden inhisari olmayan bir lisans verilmesini talep edebilir. Bu talebin yapılması için öngörülen süre, önceden sicilde patent sahibi olarak görünen kişi için iki ve lisans alan için dört aydır. Makul süre ve şartlar ile verilecek bu lisansa zorunlu lisansın verilmesine ilişkin hükümler kıyasen uygulanır (SMK m. 111).

V. ZORUNLU LİSANS VERİLMESİ USULÜ

A. Mahkeme Kararı

Zorunlu lisans, patent sahibinin, patent konusu buluşu kullanmama, patentler arasında bağımlılık hallerinde mahkemeden talep edilir. Zorunlu lisans talep edenin acil durumlar dışında yapılan zorunlu lisans taleplerinde, patent sahibinden makul ticari şartlar altında sözleşmeye dayalı lisans istemesine rağmen makul bir süre içinde alamadığına dair kanıtı talebe eklemesi gerekir. Bunun üzerine mahkeme, zorunlu lisans talebinin bir sureti ile ekli belgelerin birer suretini patent sahibine gecikmeksizin gönderir ve patent sahibine, bunlara karşı delilleriyle birlikte görüşlerini sunması için bildirim tarihinden itibaren bir ay süre verir (SMK m. 129/II).

Mahkemece varsa patent sahibinin görüşleri zorunlu lisans talep edene tebliğ edilir ve bir ay içinde talebin reddine veya zorunlu lisansın verilmesine karar verilir. Bu bir aylık süre uzatılamaz. Bu süre içinde itiraz edilmemişse, mahkeme doğrudan ve gecikmeksizin zorunlu lisans verilmesine hükmedecektir (SMK m. 129/III).

SMK m. 129/IV hükmü uyarınca zorunlu lisansın verildiği kararda; lisansın kapsamı, bedeli, süresi, lisans alan tarafından gösterilen teminat, kullanıma başlama zamanı ile patentin ciddi ve etkin kullanımını sağlayan önlemler yer alır. Bununla birlikte Kanun'da doğrudan zorunlu lisansın kapsamını düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak SMK m. 137'de yer aldığı üzere, niteliğine uygun düştüğü ölçüde sözleşmeye dayalı lisans ile ilgili hükümler zorunlu lisansa da uygulanır. Bu

bağlamda sözleşmeye dayalı lisansta bilgi verme yükümlülüğünü düzenleyen SMK m. 126 hükmünden faydalanılabilir. Hüküm uyarınca, patent başvurusunu veya patenti devreden veya lisansını veren, devralan veya lisans alana patent konusu buluşun normal bir kullanımı için zorunlu olan teknik bilgileri vermekle yükümlüdür. Dolayısıyla mahkeme doğrudan patent konusu buluşun kullanılmasını sağlayacak teknik bilgilerin lisans alana verilmesine hükmetmelidir. Mahkeme kararına karşı kanun yolları açıktır (SMK m.129/V) .

B. Bakanlar Kurulu Kararı

Bakanlar Kurulu kararıyla zorunlu lisans verilmesi sadece patent başvurusu veya patent konusu buluşun kamu yararı bulunması durumunda söz konusudur. Burada zorunlu lisans tesisi farklı bir usule tabidir. Şöyle ki SMK m. 132 uyarınca, patent başvurusu veya patent konusu buluşun kamuya yararlı olduğu gerekçesiyle kullanımının zorunlu lisans konusu yapılmasına ilgili bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca karar verilecektir. Patent başvurusu veya patent konusu buluşun kullanımının kamu sağlığı veya millî güvenlik bakımından önemli olması hâlinde, Millî Savunma Bakanlığı veya Sağlık Bakanlığının uygun görüşü alınarak ilgili bakanlık tarafından teklifte bulunulacaktır (SMK m. 132/II). İlgili bakanlık SMK'da belirtilmemekle birlikte Türk Patent ve Marka Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun⁶⁶ m. 2/e'de "Bakanlık" ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın anlaşılması gerekir. Patent konusu buluşun kullanımının konusunun kamu sağlığı bakımından önem arz ettiği hallerde Sağlık Bakanlığı; milli güvenlik bakımından zorunlu lisansın gerektiği hallerde ise Milli Savunma Bakanlığı, teklifi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile birlikte hazırlayacaklardır.

C. Rekabet Kurulu Kararı

Zorunlu lisans, patent sahibinin, patent kullanırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halinde Rekabet Kurumundan talep edilir.

⁶⁶ 19.11.2003 Tarih ve 25294 Sayılı RG.

VI. ZORUNLU LİSANSTA TARAFLARIN HUKUKİ DURUMU

Zorunlu lisansta tarafların hukuki durumunu düzenleyen özel hükümlerin yanında SMK m. 137 düzenlemesi uyarınca, 129 ila 136 maddelerdeki hükümlere aykırı olmamak üzere, sözleşmeye dayalı lisans ile ilgili 125. ve 126. maddeler de zorunlu lisansa uygulanır. Yani zorunlu lisans sistemine uygun düştüğü ölçüde sözleşmeye dayalı lisansa ilişkin genel hüküm olan 125. madde ile bilgi verme yükümlülüğünü düzenleyen 126. madde burada uygulama alanı bulacaktır.

A. Patent Sahibinin Hak ve Yükümlülükleri

Patent sahibinin birincil yükümlülüğü, karar çerçevesinde lisans alana patent konusu buluşun kullanılmasını ve ondan yararlanmasını sağlamaktır. Dolayısıyla patent sahibi, zorunlu lisansı tesis eden karar aşamasında ve lisans süresince patentin mevcudiyetinden sorumlu olur. Ayrıca patent sahibi, lisans müddetince patentteki maddi ve hukuki ayıplardan da sorumludur⁶⁷.

Patent sahibinin patent hakkından vazgeçmesiyle patent hakkının sona ermesi mümkündür. Ancak SMK m. 140/V uyarınca sicile kayıtlı hak ve lisans sahiplerinin izni olmadıkça, patentten vazgeçilemez. Dolayısıyla zorunlu patent lisansı veren patent sahibinin feragat serbestisi açıkça sınırlanmıştır⁶⁸.

Zorunlu lisansta da sözleşmesel lisansta olduğu gibi taraflar arasında bir güven ilişkisi doğar. Bu ilişki patent sahibi tarafından ihlal edilirse lisans alan, ihlalin buluşun değerlendirilmesindeki etkisine göre, patent sahibinin isteyebileceği lisans bedelinden indirim yapılmasını talep edebilir (SMK m. 133/III).

Patent sahibinin, zorunlu lisans konusu patentin bir üçüncü şahıs tarafından ihlali durumunda, harekete geçme yükümlülüğünün bulunmadığı genel olarak kabul edilmektedir⁶⁹. Nitekim SMK m. 158'de sözleşmede aksi kararlaştırılmadığı takdirde inhisari lisansa sahip olan kişinin, hak sahibinin bu Kanun uyarınca açabileceği davaları, kendi adına açabileceği düzenlenmiştir. Ayrıca basit lisans alanların patent

⁶⁷ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 357.

⁶⁸ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 357.

⁶⁹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 358; Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 13-14.

hakkına tecavüz dolayısıyla dava açma hakkı sözleşmede açıkça sınırlandırılmamışsa, yapacağı bildirimle, gereken davayı açmasını hak sahibinden isteyebileceği; hak sahibinin, bu talebi kabul etmemesi veya bildirim tarihinden itibaren üç ay içinde talep edilen davayı açmaması hâlinde, lisans alanın, yaptığı bildirim de ekleyerek, kendi adına ve kendi menfaatlerinin gerektirdiği ölçüde dava açabileceği açıkça hükme bağlanmıştır. Bahsi geçen dava dışında, zorunlu lisans alanın ciddi bir zarar tehlikesinin varlığı hâlinde mahkmeden ihtiyati tedbire karar verilmesini talep edebilmesi de mümkündür (SMK m. 158/III).

Lisans verenin lisans konusuna yapılan tecavüzler karşısında ihtiyaç duyulan önlemleri alması ve gerektiği gibi savunma yapması güven ilişkisinin bir gereği olarak değerlendirilebilir⁷⁰. Bu durumda güven ilişkisinin ihlalden bahisle (SMK m. 133/III), lisans alan, ihlalin buluşun değerlendirilmesindeki etkisine göre, lisans bedelinin tenkisini isteyebilecektir⁷¹.

SMK m. 132 kapsamında kamu yararı nedeniyle zorunlu lisansın inhisari lisans şeklinde verilmesi hali dışında patent sahibinin başkalarına aynı konuda lisans verme veya bizzat kendisinin patent konusu buluşu kullanması ve ondan yararlanma hakkı mevcuttur. Burada patent sahibine aksi yönde davranma yükümlülüğü getirilmemiştir⁷².

B. Zorunlu Lisans Alanın Hak ve Yükümlülükleri

1. Lisans alanın kullanma yükümlülüğü ve kullanma hakkının kapsamı

Zorunlu lisansın verildiği kararda lisansın kapsamı, bedeli, süresi, lisans alan tarafından gösterilen teminat, kullanıma başlama zamanı ile patentin ciddi ve etkin kullanımını sağlayan önlemler belirlenir (SMK m. 129/V). İşte lisans alan, bu karar çerçevesinde patente bağlı haklarını kullanma imkânına sahip olur. Buna karşılık lisans alan, zorunlu lisanstan doğan yükümlülüklerini ciddi şekilde ihlal eder veya sürekli olarak yerine getirmezse mahkeme, patent sahibinin talebi üzerine, patent

⁷⁰ Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 116.

⁷¹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 367; Ortan, **a.g.e.**, s. 241.

⁷² Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 358.

sahibinin tazminat hakları saklı kalmak kaydıyla lisansın iptaline hükmedebilir (SMK m. 136/II).

Zorunlu lisansın konusu bir ürün patenti ise lisans alan bu ürünün üretimi, satılması, ithal edilmesi ve tasarruf edilmesi haklarını kazanır. Öte yandan zorunlu lisansın konusu bir usul patentiyse lisans alan, söz konusu usulün kullanılması, usulün kullanılarak elde edilen ürünlerin satışa sunulması, ithal edilmesi ve kullanılması haklarına sahip olur⁷³.

Sözleşmeye dayalı lisans sözleşmelerinde lisans alanın patent konusu buluşu kullanma yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı tartışmalıdır⁷⁴. Zorunlu lisans bakımından bu tür lisansın tesis edilme gayesinden, özellikle de kamu yararı ve patentin kullanılmaması sebebiyle zorunlu lisans imkânının sağlanması hallerinde lisans alanın patent konusu buluşu kullanma yükümlülüğü bulunduğu açıktır. Zorunlu lisansın verildiği diğer hallerde ise inhisari lisans şeklinde verilmişse lisansın kullanma mecburiyetinin bulunduğu ifade edilmektedir⁷⁵.

Kullanma yükümlülüğünün kapsamı somut duruma göre değişebilir. Bu yükümlülüğün sözleşmenin amacına uygun olacak şekilde yerine getirilmesi gerekir. Söz gelimi, lisans alan patentin değer kaybetmesi ile sonuçlanacak bir kullanım yapmamalıdır⁷⁶.

2. Lisans bedelinin ödenmesi

Lisans alan yönünden zorunlu lisans bedelinin ödenmesi temel bir yükümlülüktür⁷⁷. SMK m. 129/IV uyarınca zorunlu lisans tesisine hükmedilen mahkeme kararında lisans bedeline de mutlaka yer verilir.

SMK m. 130'da patente konu buluşun kullanımın değerlendirilmesinde pazar şartlarının göz önünde tutulacağı ifade edilmektedir. Bu ifadeyle zorunlu lisans bedelinin tespitinde patentin piyasa şartlarına göre belirlenen ekonomik değerinin esas

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **Patentten Doğan Haklar**, s. 186 vd.

⁷⁴ Tartışmalar için bkz. Ortan, a.g.e., s. 247 vd.

⁷⁵ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 359; Oktay Özdemir, a.g.e., s. 118; Çağlar Özel, **Marka Lisansı Sözleşmesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s. 160.

⁷⁶ Oktay-Özdemir, a.g.e., s. 119.

⁷⁷ Oktay-Özdemir, a.g.e., s. 225.

olacağı anlaşılmaktadır⁷⁸. Yine SMK m. 133'te mahkemenin bedeli belirlerken patentin ekonomik değerini göz önüne alacağı düzenlenmektedir. Bununla birlikte patentin ekonomik değerinin tespitinde somut bir ölçütün belirlenmesinin oldukça güç olduğu ve somut olayın özelliklerinin esas alınması gerektiği savunulmaktadır⁷⁹. Bu bağlamda üretim, piyasa ve arz etkenleri ile tekel etkenlerinin belirleyici olduğu; patent sahibinin daha önce yapmış olduğu lisans sözleşmesi bedellerinin esas alınabileceği belirtilmektedir⁸⁰.

Taraflar arasındaki güven ilişkisinin ihlali (SMK m. 133/III) veya zorunlu lisans verilmesinden sonra, şartların taraflardan biri aleyhine değişmesi halinde (SMK m. 136/I) ilgili taraf zorunlu lisans bedelinde veya şartlarında değişiklik yapılmasını talep edebilir.

Lisans bedelinin hiç veya gereği gibi ödenmemesi durumunda, patent sahibi talep hakkını ihtisas mahkemesi aracılığıyla kullanacaktır⁸¹. Bu halde kural olarak BK m. 123 vd. hükümler uygulama alanı bulacaktır. Zamanaşımı yönünden SMK m. 157'da Borçlar Kanunu'na atıf vardır. Dolayısıyla lisans bedeline ilişkin taleplerde zamanaşımı süresi BK m 147/b.1 uyarınca 5 yıldır.

VII. ZORUNLU LİSANSIN SONA ERMESİ

Zorunlu lisans bunu tesis eden mahkeme kararında belirtilen sürenin dolmasıyla sona erer. Zorunlu lisans kural olarak işletmeye bağlı bir lisans olarak verildiğinden taraflardan birinin ölümü sona ermeye sebep olmaz. Ancak istisnaen de olsa söz konusu lisans şahsa bağlı olarak verilmişse bu kişinin ölümü veya ehliyetini yitirmesiyle zorunlu lisans ilişkisi sona erecektir⁸².

Bağlı patentte bağlılığı sona erdiren karar, zorunlu lisansın ihtiyati tedbire dayandığı noktada ihtiyati tedbirin kalkması durumunda da zorunlu lisans sona erecektir. SMK m. 138 vd. maddeleri uyarınca patentin hükümsüzlüğüne karar verilmesi doğrudan lisans sözleşmesini hükümsüz kılmayacaktır. Nitekim SMK m.

⁷⁸ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 361; Odman, **a.g.e.**, s. 267.

⁷⁹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 361.

⁸⁰ Ortan, **a.g.e.**, s. 245; Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 361.

⁸¹ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 361.

⁸² Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 367.

139'a göre, hükümsüzlük kararının geriye dönük etkisinden, patentin hükümsüzlüğüne karar verilmeden önce yapılmış ve uygulanmış sözleşmeler etkilenmeyecektir.

SMK m. 111/V hükmünde patentin gasbı nedeniyle yapılan talep neticesinde patente ilişkin hak sahipliğinin değişmesi hâlinde, bu değişikliğin sicile kaydedilmesiyle, üçüncü kişilerin o patentle ilgili lisans ve tanınan diğer hakları sona ereceği düzenlenmiştir. Ancak bu halde gerçek patent sahibi olmadığı anlaşılan kişi veya onunla davadan önce dava konusu patentle ilgili lisans anlaşması yapan iyiniyetli kişi, eğer buluşu kullanmaya başlamışsa veya kullanım için ciddi hazırlıklara başlamış bulunuyorsa, gerçek patent sahibi veya sahiplerinden inhisari olmayan bir lisans verilmesini talep edebilir. Bu talebin yapılması için öngörülen süre, önceden sicilde patent sahibi olarak görünen kişi için iki ve lisans alan için dört aydır (SMK m. 111).

Son olarak zorunlu lisansın bağımsız olarak haczi mümkün değildir⁸³. Zorunlu lisansın haczi ancak işletmenin devrinde olduğu gibi, işletmenin tümü veya bir kısmının haczi ile bağlantılı olarak gündeme gelebilecektir. Zorunlu lisans alan işletmenin iflası halinde ise zorunlu lisans sona erer. Bununla birlikte, iflas idaresi özellikle kamu yararı ile bağlantılı olarak zorunlu lisansı kullanma imkânı olan başka bir alıcıya devredebilir⁸⁴.

SONUÇ

Türk hukukunda tarihi gelişimi itibarıyla ilk defa patent hukuku alanında düzenlenen zorunlu lisans, patent sahibine inhisari yetkiler bahşeden mutlak hakkın kötüye kullanılmasına bağlı olarak doğabilecek ekonomik ve sosyal sakıncaları bertaraf amacını taşımaktadır.

SMK'da mülga KHK döneminde düzenlenen patent konusu buluşun kullanılmaması, patent konularının bağımlılığının söz konusu olması ve kamu yararının söz konusu olması hallerinin dışında yeni zorunlu lisans hallerinin de düzenlendiği görülmektedir. Bunlar, başka ülkelerdeki kamu sağlığı sorunları sebebiyle eczacılık ürünlerinin ihracatının söz konusu olması, ıslahçının, önceki bir patente tecavüz etmeden yeni bir bitki çeşidi geliştirememesi ve patent sahibinin,

⁸³ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 360.

⁸⁴ Kaya, **Zorunlu Lisans**, s. 360.

patent kullanılırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halleridir. Zaten zorunlu lisans kurumunun ihdasındaki amaçtan ve Kanun'un örneğin 111. maddesinde bir çeşit zorunlu lisansa imkân tanınmasından zorunlu lisans hallerinin sınırlı sayıda olmadığı anlaşılmaktadır.

Zorunlu lisans, patent sahibinin, patent konusu buluşu kullanmama, patentler arasında bağımlılık hallerinde mahkemeden talep edilir. Zorunlu lisans talep edenin acil durumlar dışında yapılan zorunlu lisans taleplerinde, patent sahibinden makul ticari şartlar altında sözleşmeye dayalı lisans istemesine rağmen makul bir süre içinde alamadığına dair kanıtı talebe eklemesi gerekir. Bakanlar Kurulu kararıyla zorunlu lisans verilmesi ise sadece patent başvurusu veya patent konusu buluşun kullanımında kamu yararı bulunması halinde söz konusudur. Zorunlu lisans, patent sahibinin, patent kullanırken rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunması halinde ise Rekabet Kurumundan talep edilir.

KAYNAKÇA

- Ayiter, Nuşin : **İhtira Hukuku**, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.
- Bak, Başak :“İlaçta Zorunlu Patent Lisansı”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2011/3.
- Bozbel, Savaş : **Fikri Mülkiyet Hukuku**, On İki Levha, İstanbul 2015.
- Bozkurt Yüksel,
Armağan Ebru : **Patent Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları**, Yetkin Basım, Ankara 2009.
- Kaya, Arslan : “551 sayılı "Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Getirilen Zorunlu Lisans Sistem”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LV, 1996.
- Kaya, Arslan : “Türk Hukukunda Patentten Doğan Haklar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LV, S. 4, 1997.
- Kılıçoğlu, Ahmet : **Sınai Haklarla Karşılaştırmalı Fikri Haklar**, Ankara 2006.

- Odman, Ayşe : **Fikri Mülkiyet Hukuku ile Rekabet Hukukunun Teknolojik Yeniliklerin Teşvikindeki Rolü**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002.
- Ortan, Ali Necip : **Patent Lisansı Sözleşmesi**, Ankara 1979.
- Özdemir, Saibe Oktay : **Sınai Haklara İlişkin Lisans Sözleşmeleri ve Rekabet Hukuku Düzenlemeleri**, İstanbul 2002.
- Özel, Çağlar : **Marka Lisansı Sözleşmesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002.
- Saraç, Tahir : **Patentten Doğan Hakka Tecavüz ve Hakkın Korunması**, Ankara 2003.
- Sarıca, Ece : **Patent Hukukunda Farmasötik Buluşların Korunması**, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.
- Tekinalp, Ünal : **Fikri Mülkiyet Hukuku**, 3. bs., Beta Basım, 2004 İstanbul.
- Yüksel, Ali Sait : **Patent ve Lisans Sözleşmesi Anlaşması**, İstanbul 1989.